

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 05.11.2019 | Kabul Tarihi: 18.12.2019

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DÖNEMİNDE KĀRUM DAİRESİNİN HESAPLAŞMA KAYITLARINA ETKİSİ*

Prof. Dr. Hakan ERKUŞ

Öğrt. Gör. Arif GÜMÜŞ

İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme,
hakan.erkuş@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0925-9396>

Malatya Turgut Özal Üniversitesi DVKMYO
arif.gumus@ozal.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4865-0892>

Atıf / Citation: Erkuş, H., Gümüş A. (2019). Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Kārum Dairesinin Hesaplaşma Kayıtlarına Etkisi. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 421-432.

Özet

Anadolu, kıtalar arası geçiş güzergâhının üzerinde bulunması, zengin yer altı kaynakları ve bereketli topraklarıyla tarih boyunca çeşitli uygarlıkların çekim merkezi olmuştur. Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ilk ticaret MÖ 2400-2300 yılları civarında Akadlı Sargon döneminde başlamıştır. MÖ 2000'li yıllarda Asurlular Anadolu'da bir koloni sistemi kurarak ticareti sistemli ve organize hale getirmişlerdir. Asur devleti ile Anadolu arasında yapılan ticaretin sorunsuz işleyebilmesi için Asurlular Anadolu'da o dönem etkin olan yerel krallıklar bünyesinde kārūm isimli büyük ve wabartum isimli küçük ticaret merkezleri kurmuşlardır. Son yapılan çalışmalar ile beraber bu ticaret merkezlerinin sayısının 40'ın üzerinde olduğu saptanmıştır. Bütün bu kārūm ve wabartum'ların merkezi bugün Kayseri sınırları içerisinde bulunan Kültepe-Kaniş kārūm'udur.

Kaniş kārūm'u organizasyonu içinde bulunan bēt karim isimli yönetim merkezi; tüccarlar ile yerel halk arasında yapılan ticaretin kurallarının belirlenmesi, anlaşmazlıkların çözülmeye çalışılması, tüccarlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, tüccarlarla yerli krallar arasındaki ilişkilerin tanzimi gibi işleri yapmaktaydı.

Kültepe'de yapılan kazılarda bugüne kadar yaklaşık 23.500 tablet çıkarılmıştır. Kültepe'de elde edilen tabletlerin büyük çoğunluğu tüccarların kişisel ticari kayıtlarından oluştuğundan

* Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi SDK-2018-993 Proje Kodu ile desteklenmektedir.

tabletlerdeki bilgiler sosyal, hukuki ve ekonomik yönden dönemi aydınlatacak; borç alacak ilişkisini ortaya koyan senetler, ticari sözleşmeler, ortaklık belgeleri, mahkeme tutanakları, iş mektupları, gibi belgelerden oluşmaktaydı. Bu tabletlerin satır aralarından o dönemin günlük hayatı ve yerel krallıklar ile koloni teşkilatının yönetim şeklinin aydınlatılmasına ışık tutacak bilgiler elde edilmektedir. Anadolu ile Mezopotamya arasındaki uluslararası ticaret 255 yıl devam etmiş, sebebi bilinmeyen bir şekilde sona ermiştir.

Bu çalışmada yaklaşık 4000 yıl öncesine ait, Anadolu'daki ticari kuralların oluşmasını sağlayan *kārum* dairesinin görev, yetki, sorumlulukları, ticari hayat içerisindeki fonksiyonu ve günümüz ticari kurumlarına olan benzerlikleri araştırılmaktadır. Bu çalışmayla elde edilen veriler ile muhasebe ve finans tarihinin yazımına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asurlular, Anadolu'da Yerel Krallıklar, Asur Ticaret Kolonileri, *Kārum* Teşkilatı

THE EFFECT OF THE REVENUES ON THE SETTLEMENT RECORDS IN THE ASSYRIAN TRADE COLONIES PERIOD

Abstract

Anatolia has been the center of attractive of various civilizations throughout history with its rich underground resources and fertile lands due to its intercontinental transit route location. The first trade between Anatolia and Mesopotamia began in the period of Sargon of Akkad in BC around 2400-2300. In the 2000s, Assyrian merchants established a colonial system in Anatolia and made trade systematic and organized. Assyrians established large commercial centers called *kārum* and small trade center called which operated in the local kingdoms in Anatolia. Together with the recent studies, it has been determined that the number of these trade centers has been over more than 40. The center of all these *kārum* and *wabartums* was Kültepe/Kaniš *kārum*, which is located near Kayseri city center.

Headquarter named *Bēt kārim* within organization of Kaniš *kārum* the organization was doing tasks such as determining the rules of trade between merchants and local people, trying to solve disagreements, arranging relations between traders, arranging relations between merchants and domestic kings.

So far, approximately 23,500 tablets have been unearthed during excavations in Kültepe. Because the majority of the tablets obtained in Kültepe are composed of the personal trade records of the traders, information on tablets consists of documents such as commercial papers, commercial contracts, partnership documents, court minutes and business letters, which show the relationship between debtor and creditor and which will shed light the period in terms of social, legal and economic. Between the lines of these tablets, the information that shed light on the illumination of the daily life of that period and the local kingdoms and the management of the colonial organization can be obtained. This international trade between Anatolia and Mesopotamia continued for about 255 years and ended for an unknown reason for us.

In this study the duties, powers and responsibilities of the *kārum* office, which provided the establishment of commercial conditions in Anatolia for about 4000 years ago and its function in commercial life and its similarities with today's commercial institutions were investigated. It is aimed to contribute to the writing of accounting and finance history with the data obtained from this study.

Key Words: Assyrians, Local Kingdoms in Anatolia, Assyrian Trade Colonies, *Kārum* Organization

1. GİRİŞ

Anadolu üç tarafı denizlerle çevrili 4 mevsimin yaşandığı, yer altı ve yerüstü zenginlikleri uluslararası ticaret yollarının üzerinde bulunması ile yüzyıllardır insanlığın çekim merkezi olmuştur. Anadolu'nun zenginliklere sahip olmak isteyen uygarlıklar tarih boyunca karşı karşıya

gelmiştir. Anadolu'da MÖ 2000'li yıllarda yazılı tarihin başlamasıyla beraber Anadolu kültürünün sonraki nesillere aktarılması daha kolay olmuştur.

MÖ 2000'li yıllarda Anadolu'ya Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarlar Asur devletinin desteğini alarak sistemli ve organize bir ticaret ağı kurmuşlardır. Bu ağın bir koloni şeklinde oluşmasının sebebi Asur devleti tarafından tüccarların Anadolu'ya yerleşmelerinin teşvik edilmesidir. Asur devleti bu ticaret ağını kurarken Anadolu'daki ticaretin sekteye uğramaması için yerel krallıkların hemen yanında ticaret merkezleri kurmuşlardır. Bu ticaret merkezlerine atadıkları yöneticiler Asurlu tüccarların çıkarlarını koruyarak yerel krallıklarla aralarında çıkabilecek sorunları gidermeye çalıştıkları gibi, tüccarlar üzerinden elde ettikleri gelirlerin devamını da sağlamışlardır.

Asurluların Anadolu'da kurduğu *kārum* teşkilatı, Anadolu'da bulunan büyük ticaret merkezlerinin idaresi ve o bölgedeki yerel krallıklarla görüşmeleri yapan kuruluşlar olmuşlardır. Bu işi küçük yerleşim yerlerinde Asur Devleti adına gerçekleştiren kurumlar ise, wabartum olarak adlandırılan yapılarıdır. Kayseri yakınlarındaki Kültepe Kāniş *kārum*'u Anadolu'daki diğer *kārum*'ların bağlı olduğu, Asur Devleti ile diğer *kārum*'lar ve *wabarum*'lar arasındaki irtibatı sağlayan bir kurumdu.

2.ASURLULAR

Kabilelerden oluşan Asur Devleti Musul toprakları içinde yer almaktaydı (Narçın, 2016: 112). MÖ 2000'li yıllarda varlıkları bilinen Asurlular Hurriler ve Samilerin karışımı melez bir ırktı (Şahin, 2002: 211). Asurlular ilk başta küçük bir krallık iken belirli bir güce ulaştıktan sonra devletleşmiştir. Asurluların tarihi üç döneme ayrılmaktadır. Ticaret Kolonileri dönemini içine alan Eski Asur Dönemi (MÖ 2000 ile 1600 yılları arası dönem), Orta Asur Dönemi (MÖ 1500 ile 1000 yılları arası dönem) ve Yeni Asur Dönemidir (MÖ 1000 ile 612 yılları arası dönem) (Gökçek, 2015: 35). MÖ 2000 yılında bağımsız bir devlet olan Asurlular bağımsızlıklarını MÖ 1050 yılına kadar sürdürmüştür. Arami göçleri ile yıkılan Asur Devleti MÖ 850 yılında tekrar bağımsızlığını kazanarak II. Sargon zamanında en ihtişamlı dönemini yaşamış ve MÖ 612'de Medler bu devlete son vermiştir (Özer, 2007: 25).

Asur'da yönetimin başında kral vardı. Kral ülkenin yönetiminde önemli kararların alındığı şehir meclisine başkanlık etmenin yanında en yüksek yargının başı olarak da görev yapardı (Hertel, 2010: 135). Asur devletinde özel mülkiyet fikri yerleşmiş olduğundan halk yaygın bir şekilde ticari faaliyetlerin içinde yer alırdı. Ticaret kolonileri döneminde ailenin bütün bireylerinin dâhil olduğu şirket yapıları bulunmaktadır (Michel, 2007: 77).

3.ANADOLU'NUN SİYASİ YAPISI

Ticaret kolonileri döneminde Anadolu'da şehir krallıkları bulunmaktaydı. Bu krallıklar hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Var olan bilgileri Asurlu tüccarların tutmuş oldukları ticari kayıtların satır aralarında elde etmekteyiz (Günbattı, 2012: 44). Yerel krallıkların başında kral, kraliçe ve kralın kendisinden sonra yönetimi devralacağı düşünülen oğlu bulunurdu (Barjamovic, 2008: 88). Yerel krallıklar genellikle barış içerisinde yaşaması Asurluların Anadolu'ya gelerek ticaret yapmasını kolaylaştırmıştır (Bryce,1985: 260). Yerel krallıklarda mülkiyet fikri yerleşmemiştir. Halk

ihtiyaçlarını giderebilecek kadar mal sahibi olabiliyorlardı. Bu yüzden ticaret yapmak için yeterli sermaye sahip değillerdi (Bilgiç, 1947: 589).

Yerel krallıklar arasında çıkan savaşlarda tunçtan yapılmış savaş aletleri kullanılır, bu maden ise kalay ve bakırın karışımında elde edilebilmekteydi. Anadolu bakır madeni yönünden zengin olmasına rağmen kalay madeni olarak fakirdi. Asurlular bu ihtiyaçtan faydalanarak Asur dışından ithal ettikleri kalayı yerel krallıklara satmak suretiyle uzun süreli bir ticaretin temellerini atmışlardır (Günbattı, 2012: 62). Tunç yapımında kullanılan kalay Asurlu tüccarların Anadolu'ya kalayı getirmelerinden sonra Avrupa'ya da buradan geçmiştir (Barjamovic, 2008: 88).

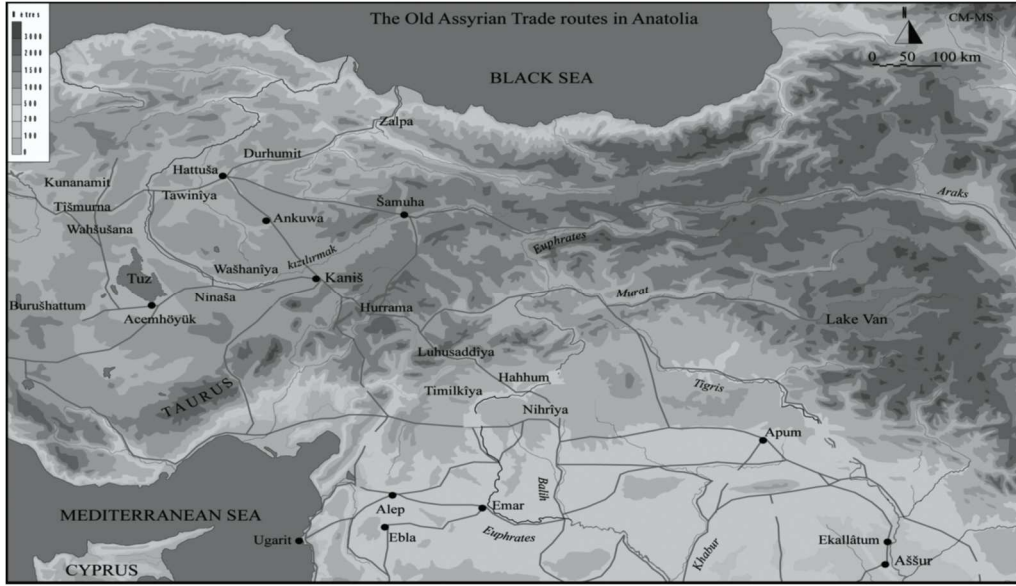
4.ASUR İLE ANADOLU ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİ

Asur ile Anadolu arasında yapılan ticarete tüccarlar, Anadolu'ya kalay, kumaş, baharat, bazı mamuller ve süs eşyası gibi ürünler ihraç ederken Anadolu'dan değerli taşları, bakır, simli kurşun gibi madenleri özellikle altın ve gümüşü, deri, keçi kılı, domuz kılı, yün, ne olduğu tam olarak bilinmeyen ancak değerli bir madde olan şuprum ithal etmekteydi (Bayram, 1993: 5). Bu ticarete kullanılan ticari mallar ve diğer eşyalar eşekler vasıtasıyla taşınmaktaydı. Asur'dan yola çıkan kervan yaklaşık 1,5 ayda Kāniš *kārum*'una varmaktaydı. Bu eşeklerin büyük kısmı Anadolu'da satılır tekrar geri götürülmezdi. Kervanda bulunan mallar Asur'dan mühürlenir ve mal sahiplerine teslim edilene kadar mühürler açılmazdı. Malların sahipleri kendilerine ulaşan malların kontrol etmek için mühürlü tabletleri açarak malları sayardı (Günbattı, 2012: 99).

Asur ile yerel krallıklar arasında yapılan anlaşmalarda her iki tarafın lehine hükümler bulunmaktaydı. Yerel krallıkların Asurlu tüccarlar üzerinden elde ettikleri gelirlerinin büyük kısmı neredeyse tüccarların her hareketinin vergilendirilmesiydi (Koçak, 2009: 221). Malların ilk olarak görüp satın alma hakkı, yapılan ticareti vergilendirme ve bazı malların satış hakkını tek başına elinde bulundurma yerel krallıkların bu ticarete elde etmiş oldukları kazanımlarından bazılarıdır (Bayram, 1993: 3). Yerel krallıklar Asurlu tüccarlardan yüklü miktarda vergi aldıkları için tüccarların bazıları bu vergilerden kaçınmak için kaçak olarak Anadolu'ya mal getirmeye çalışmıştır. Bu şekilde davranan tüccarlar yakalandıklarında ticaretten men edilmenin yanında hapis cezası da almaktaydı (Gökçek, 2009: 152).

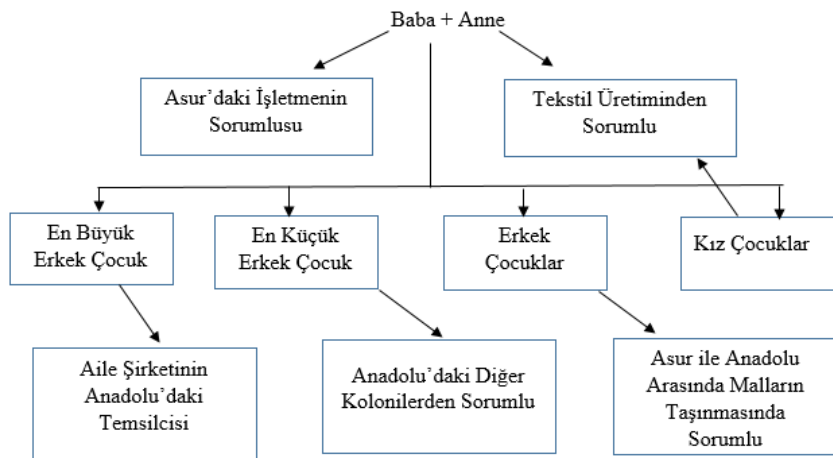
Tüccarların yerel krallıklar da elde etmiş oldukları avantajlar ise; tüccarların yolculuklarının güvenli bir şekilde yapabilmeleri için yol boyu güvenlikleri sağlanması, sağlanmadığı takdirde tüccarlar kayıplarının karşılanmasıydı. Ayrıca Asurlu tüccarlar yerel krallıklarda yerleşme imkânı elde ederek ticaretlerini kalıcı hale getirebilmekteydiler (Küçükbezi, 2011: 28). Tüccarlar Anadolu dışına çıkarılması yasaklanmamış malları da Asur'a göndermekteydi (Bayram, 1993: 6). Yerel krallıklarda ikamet eden tüccarlar ticaret hacimlerini geliştirmek ve kârlarını arttırmak için yerli insanlarla evlenme yoluna gitmiş, eşlerinin yerel dili konuşmasından da faydalanmışlardır. Yerel krallıkların ekonomik durumu Asur ile yapılan anlaşmaların içeriğini de belirlemekteydi. Ekonomisi güçlü olan krallıklar anlaşmalarda daha fazla maddeyi lehlerine yazdırırken, ekonomik durumu zayıf olan krallıklar daha az avantaj elde edebilmekteydi (Küçükbezi, 2011: 42).

Anadolu ile Asur arasında yapılan ticarete değişim aracı olarak tartı para kullanılmıştır. Bu para yaklaşık 8 gram ağırlığında gümüşten oluşan şeşel'di. Ayrıca 1 mina 60 şeşele eşitti (480 gram) (Michel, 2010: 90).

Resim 1. Asur İle Anadolu Arasındaki Ticaret Yolları (Michel, 2007: 72).

Asur'daki yerleşmiş tüccarlar ticaret yapabilmek için çeşitli ortaklıklar kurmuşlardır. Bu ortaklıkların yanında aile şirketleri de kurarak yapılan uluslararası ticarete maksimum gelir elde etmeyi amaçlamışlardır. Aşağıda ki şekilde aile şirketinin bireylerinin bu ticaretteki sorumlulukları gösterilmektedir (Michel, 2007: 77). Bu aile şirketlerinin başında baba yer alırken anne Anadolu'ya gönderilecek tekstilin üretiminde kız çocukları ile birlikte sorumluydu. Ailenin en büyük erkek çocuğu aile şirketinin temsilcisi olarak Kaniş'de bulunurdu. Ailenin en küçük erkek çocuğu hariç diğer çocuklar Anadolu'da diğer *kārum* ve *wabartum*'larda çalışırdı. Ailenin en küçük erkek çocuğu ise Anadolu'da çalışan aile şirketi üyeleri arasında irtibatı sağlardı.

Resim 2. Asur'da Kurulu Bulunan Bir Aile Şirketinin İşleyişi (Michel, 2007: 78).

5.ASURLULARIN KOLONİ TEŞKİLATLANMASI

Asurlular Anadolu ile yapılan ticaretin sistemli ve organize bir şekilde işleyebilmesi için Anadolu'da büyük yerleşim yerlerinde *kārum*, küçük yerleşim yerlerinde ise *wabartum*'lar kurmuştur. Bu teşkilatların bağlı bulunduğu Anadolu'daki en yüksek idari yapı ise bugün Kayseri yakınlarında ki Kültepe/Kaniş *kārum*'udur (Günbattı, 2012: 81). *Kārum* kendilerine ait hukuki statüsü ve idari yapısı bulunan ticaret merkezi iken *wabartum*'lar koloni merkezine bağlı olarak ticari faaliyetlerde bulunan pazar yerleridir (Özgüç, 2005: 6).

6.ANADOLU'DAKİ KĀRUM TEŞKİLATI

Anadolu'da bulunan *kārum* ve *wabartum*'ların sayılarının 40'ın üzerinde olduğu kabul edilmektedir (Çeçen, 2017: 35). *Kārum* ve *wabartum*'ların bulunmadığı Anadolu'daki diğer yerleşim yerlerinde bu ticaret merkezlerinin adına işlem yapan *kaššum* isimli temsilciler bulunmaktaydı (Şahin, 2002: 203). Kültepe'de yapılan kazı çalışmalarında *kārum* dairesinin yapısına ait herhangi bir iz bulunmamıştır. *Kārum* dairesinin varlığına kazılarda elde edilen tabletlerde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler "*Kārum'a bırakmak, Kārum'a tartmak, Kārum'un evinde kaydetmek*" dir (Albayrak, 2003: 345)

Kaniş *kārum*'u Asur ile Anadolu arasındaki haberleşmeyi sağlayarak Asur Devletinin Anadolu'da ki temsilcisi gibi hareket etmekteydi. Kaniş *kārum*'una bu görevin verilmesinin sebebi yerel krallıklara göre merkezi bir yerde olması veya Kültepe'deki yerel krallıkta siyasi ortamın güvenilir olmasından kaynaklanmış olabilir (Bryce, 1985: 260).

Resim 3. Kültepe/Kaniş'in Genel Görüntüsü (Larsen, 2010: 81).

6.1. *Kārum* Dairesi (*Bēt Kārim*)

Kültepe/Kaniş'de özerk bir yapısı olan *kārum*'un Asurcası *bēt kārim*'dir. Ve bu yapıya *kārum* daireside denmektedir. *Kārum* dairesinin içerisinde bir yönetim merkezinin var olduğu ve burada yöneticiler yer aldığı düşünülmektedir. *Kārum*'larda bulunan bu yönetim birimi Asurlu tüccarları kaydeder, onlara ait malların depolanmasını sağlayarak karşılığında belli bir ücret alır, bazı durumlarda vergi toplar ve tüccarlar arasındaki sorunların çözüme kavuşturulmasını sağlardı

(Bahar, 1994: 308). Anadolu'da ticaret yapan tüccarlar, günümüz ticaret odaları gibi *kārum*'daki bu bölüme başvurarak kayıtlarını yaptırırdı. Böylelikle tüccarların yaptığı işlemler resmiyet kazanırdı. Tüccarlar bu kayıtla Asur ile yerel krallıklar arasında yapılan sözleşmelere uymak zorundaydı *Kārum* dairesi Anadolu'da Asur devletinin en yetkili organıydı. Bu organ aracılığı ile Asur devleti Anadolu'da çıkabilecek problemlerin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Asurlu tüccar ile yerel halk arasında yapılan alacak verecek işlemlerinde tüccarlar faiz oranını istedikleri şekilde belirleyebiliyorken; *kārum* dairesi Asurlu tüccarlar arasında uygulanan faiz oranını %30 olarak kararlaştırmıştır (Şahin, 2012: 127).

Kolonilerde yapılan ticaret bir yasal zemine oturtulmuştu. Tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde hangi adımların atılacağı önceden kurullarla belirlenmişti. Bu durum ticaret hukukunun gelişmesine katkı vermiştir (Günbattı, 2012: 134-135). *Kārum* dairesi Asurlu tüccarların yerel krallıklarla yaşadığı sorunların çözümünde elçilik görevi görerek tüccarlar adına hareket etmiştir (Günbattı, 2012:109).

Kārum dairesi bir ticaret mahkemesi gibi hüküm verebilirdi. Asurlu tüccarların Anadolu'da ki ticaretleri sırasında aralarında çıkacak anlaşmazlıkların çözümü için Asur Devleti *kārum* ve *wabartum*'ları yetkili kılmıştı. Buralarda çözümlenemeyen davalar Kültepe'deki Kāniş *kārum*'una iletilirdi. Kāniş *kārum*'unun çözüme kavuşturamadığı davaları ise son hüküm mercii olarak Asur'da ki şehir meclisine götürülür ve şehir meclisinin kararı Kāniş *kārum*'una iletilerek davacı ve davalıya iletilmesi sağlanırdı (Çeçen, 2017: 35).

6.2. Meclisler

Kārum bünyesinde büyük ve küçük meclisler bulunmaktaydı. Tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünü yetkili meclisler oluşturulurken tüccarların ekonomik durumu esas alınmaktaydı. Zengin tüccarlar arasındaki sorunlar büyük mecliste yer alırken diğer tarafta düşük gelirli tüccarlar küçük meclisi oluşturmaktaydı (Albayrak, 2003: 350). Bunların dışında 5 kişiden oluşan *hamuštum* meclisi ve yaşlılar meclisi de bulunmaktaydı (Günbattı, 2012: 128). Bu meclislerin en önemli görevlerinden biri tüccarlar arasında ki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaktı. Bunun için meclislerde görevli bir kâtip bulunur ve meclisin vermiş olduğu kararı kayıt altına alarak taraflara yazılı olarak iletirdi (Larsen, 2010: 67).

6.3. Sekreteryaya

Kārum dairesi içerisinde görev yapar, yaptığı işlerin karşılığında belli bir ücret alırdı. Büyük meclise bağlı olarak görev yapan sekreteryanın görevleri arasında gerektiğinde şahitlik yapmak, meclis karar alırken yapacağı oylamalarda oyları saymaktı. Bu işlemleri yaparken tarafsızlığını korumak zorundaydı (Özgüç, 2005: 22).

7. KĀRUM DAİRESİNİN YETKİSİ VE TİCARİ HAYATA KATKISI

Kārum dairesinin yapmış olduğu ticari hayata katkılar arasında; bankacılık faaliyetleri, kefalet sisteminin parçası olarak tüccarların borçlarına kefil olma, bu borçlar ödenmediğinde borcu ödeyerek sonrasın da asıl borçlu olan tüccara rücu etme, tüccarların kayıtlarını tutma, gerektiğinde tüccarlardan faiz karşılığı fon toplama ve faiz karşılığında fon sağlamaktır.

Aşağıdaki tabletlerde *kārum* dairesinin ticari hayata yapmış olduğu katkılar hakkında örnekler bulunmaktadır.

7.1. Bankacılık Faaliyetleri

Modern dönemde bankalar fon ihtiyacı olanlara fon sağlama, fon fazlası olanlarından ise, fonlarını yatırmaları karşılığında faiz ödemesi yapmaktadır. MÖ 2000’li yıllarda fonlama işlevi Anadolu’da Asur ticaret kolonilerine ait *kārum* daireleri tarafından yapılmaktaydı. *Kārum* dairesi ayrıca tüccarlara kefil olur, tüccarlar dairede bulunan kayıtları üzerinden vergi ödemesi yapar ve borçlanırdı (Erkuş vd., 2008: 107)

Kaniş *kārum*’u içerisindeki *Bēt Kārim*, bir banka gibi faaliyet yürütürdü. Tüccarların buralarda kayıtları bulunur, bu kayıtları üzerinden hesaplarına para yatırır veya kredi çekerdi. Yaptıkları bu işlemlerin karşılığında faiz alırlar ya da faiz ödemesi yapardı (Özgüç, 2005: 17). Konu ile ilgili koloni dönemine ait aşağıdaki tabletler günümüz bankacılık uygulamalarına benzer uygulamaların günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Anadolu’da *kārum* dairesi tarafından yapıldığını göstermektedir.

Šū-Enlil’in oğlu Aššur-nādā’nın tüccara olan 13 mina’lık borcundan bahsedildiği aşağıdaki tablette; borcun zamanında ödenmemesi durumunda *kārum* dairesinden kredi çekilerek borcun ödenmesi istenmektedir. *Kārum* dairesinin vermiş olduğu bu kredinin karşılığında faiz aldığı görülmektedir.

Kültepe Tabletleri 7-a, 88 nolu tabletin tercümesi (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 195-196).

“(1-7) Šū-Enlil’in oğlu Aššur-nādā’nın bana borçlu olduğu 13 mina gümüş için kardeşi Ennum-Aššur, Pušu-kēn ve Būšiya’yı bana karşı durdurdu ve o şöyle söyledi: (8-10) Eğer gümüşü 1 veya 2 aya kadar göndermezse, (11-13) giriniz ve tüccar dairesi(nden) gümüşü alınız ve (o) gümüşü, faize ve onun faizine (karşılık) ona veriniz. (14-16) İssu-arik’in oğlu Šalim-Aššur’un huzurunda, İstar-pālil’in oğlu Zuba’nın huzurunda.(17-18) Asu ve Amur-İstar’ın haftası.”

Bir diğer tablette *kārum* dairesi iki tüccardan almış olduğu 18 mina’lık gümüşe karşılık her bir mina için 1 ½ sheqel gümüş ödemesi yapacağını belirtmektedir. Aşağıdaki tablete görüldüğü gibi *kārum* dairesi mevduat bankası gibi toplamış olduğu fonlar karşılığında faiz ödemesi yapmaktadır.

Kültepe Tabletleri 7-a, 184 nolu tabletin tercümesi (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 317).

“(1-5) İli-iddinaššu’ya âit 17 mina’dan 17 sheqel eksik gümüşe, Aššur-rē’i’ye âit 1 mina 17 sheqel gümüşü ilâve ettik ve (6-10) 18 mina tasfiye edilmiş gümüşü faiz için *kārum*’a verdik. (11-13) Her 1 ayda, her 1 mina için 1 ½ sheqel’i ilâve edecekler. (14-19) 1 riksum-paketi, ayrıca Ennam-Aššur’a âit 1 mühür, İli-iddinaššu’nun huršiānum-paketinde duruyor.”

Aşağıdaki bir diğer tablette *kārum* dairesinin yerel krala vermiş olduğu açık krediden bahsedilmektedir. Krala ait ½ minalık elbise borcu *kārum* dairesi tarafından karşılanmıştır.

Ankara Kültepe Tabletleri-2, 10 nolu tabletin tercümesi (Bilgiç ve Bayram, 1995: 17).

“(1-6) *kārum* dairesi (ilgilileri) *rubā’um’un kusitum elbiselerinin fiatı (olarak) 1/2 mina 5 sheqel² gümüşi Enna-Su’en için (kralın hesabından) düştüler. (7-11) İçinden 3 1/3 sheqel gümüşi İnna-Su’en Anaḥ-â’ya verdi.”*

7.2. Kefalet Sistemi

Ticaret kolonileri dönemine ait günümüze kadar gelen tabletlerde *kārum* dairesi kefalet sisteminde önemli bir rol oynamaktadır. *Kārum*’a kayıtlı tüccarlara kefil olmakta onların zamanında ödemedikleri borçları kendisi ödemekte daha sonra asıl borçlu tüccarlara rücu ederek bu borcu tahsil etme yoluna gitmektedir.

Kefalet sistemi Koloni döneminde yaygın olarak uygulanan bir sistemdi. Borçlu ve alacaklı arasında varılan anlaşmanın bir şekilde uygulanamaması durumunda taraflardan biri kefillere başvurabilmekteydi. Genellikle alacak verecek işlemlerinde kayıtlı olunan kefillerin yapılan işlemlerden dolayı sorumluluğu bulunmaktaydı. *Kārum* dairesinde kendisine kayıtlı bulunan tüccarların yapmış olduğu ticari işlemlerden dolayı sorumluluğuna kefil olmaktadır. Tüccarlar borçlarını alacaklılara zamanında ödemediği takdirde bunlar adına ödemeyi *kārum* dairesi yapar daha sonra ise asıl borçlu olan tüccardan alacağını tahsil ederdi (Sever, 1995: 6).

Aşağıda ticaret kolonileri dönemine ait tablette zamanında ödenmeyene borcun kefil olarak *kārum* tarafından ödenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Ankara Kültepe Tabletleri-1, 34 nolu tabletin tercümesi (Bilgiç vd., 1995: 53).

“(1-6) *Aššur-idi’nin Puzur-Aššur’da 2 mina tasfiye edilmiş gümüşi vardır. (6-11) Idna’nın ḥamuštum’undan itibaren 13 ḥamuštum’a kadar parayı ödeyecek. (11-14) Eğer günü dolduğunda ödemezse, (14-19) ticaret odasını zarar için (muhatap) alacağım ve zararı o (borçlu) ticaret odasına telif edeceğim. (20) Izizam-ili’nin huzurunda, (21) Daduli’nin huzurunda.”*

7.3. *Dātum* ve *Šitapkum* Ortaklık

Dātum ve *šitapkum* *Kārum* dairesinin tüccarlardan toplamış olduğu fonlarla kurmuş olduğu ortaklıklardır. *Kārum* dairesi tüccarlardan topladığı fonların karşılığında faiz ödemesi yaparken elinde bulundurduğu fonları ihtiyaç duyan tüccarlara kredi olarak vermesi neticesinde faiz geliri elde etmekteydi. *Kārum* dairesi büyük ticari işlemlerin yapılabilmesi için gerek duyduğu fonu büyük tüccarlarında ortak olduğu *dātum*’da karşılıklı olarak *dātum* aidatlarını tüccarların ödeyebilmesi için ise *šitapkum* ortaklığını kurmuştur.

7.3.1. DĀTUM ORTAKLIK

Dātum koloni döneminde yol vergisi olarak kullanılmasının yanında *kārum* dairesinin bir fon toplama yöntemi olarak da isimlendirilmiştir (Dercksen, 2004: 119). *Dātum*’a katılabilecek tüccarların *kārum* tarafından seçilerek ödeyecekleri yıllık aidatlar önceden belirlenir, tüccarlar aidatlarının istedikleri ticari malla ödeyebilirdi. Ancak getirdikleri mal önce gümüşe çevrilirdi. Bu üyelerin ödemiş oldukları aidatlarla büyük hacimli ticari işlemler yapılır, fon ihtiyacı olanlara fon sağlanarak karşılığında faiz elde edilirdi. Bu ticaret sonucu elde edilen kâr ortaklar arasında paylaşılır ya da ortakların paylarına eklenirdi (Dercksen, 2004: 119-147). Bu durum günümüz şirketlerinin kârın dağıtılmayarak sermayeye eklenmesi uygulamasına benzemektedir.

Dātum ödeyen tüccarların çeşitli avantajlarda elde etmiştir. Bu avantajlar; 1/60 oranında tüccarlarda taşınan malların güvenliğinin sağlanması için alınan bir yol vergisi olan *šadd’uatum* vergisinden muaf olmak, yatırmış oldukları fon karşılığında kâr payı almak, *dātum* ödedikleri için Kolonide nüfuslu kişiler arasında bulunmaktı. *Dātum* ödeyenler vergiden muaf oldukları için günümüzde uygulanmakta olan yatırım yapanlara vergi muafiyeti sağlanması çerçevesinde değerlendirilebilir. *Dātum* ödeyenler büyük meclis üyeleri arasında sayılırdı. Uygulamada büyük meclis ile küçük meclis arasında sert bir ayrım bulunmaktaydı (Dercksen, 2004: 119-147).

Koloni dönemine ait aşağıdaki tablette *dātum* ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır (Dercksen, 2004: 142).

Tabletin Tercümesi

“(30-31) Aššur-ṭāb benim hissem olarak 14 kutānum-tekstilini *Purušhattum*’daki koloni ofisine yatırdı. (32-34) Ennu-Bēlum benim hissem olarak 6 kutānum-tekstilini *Purušhattum*’da ki koloni ofisine yatırdı. (34-36) Adū benim hissem olarak 1 kutānum-tekstili *Purušhattum*’daki koloni ofisine yatırdı. (36-39) Benim bu kumaşlarımı *Purušhattum*’daki koloni ofisine hissem olarak benim hesabıma dahil edin.”

Bu tablette tüccarın *Purušhattum*’daki koloni ofisine *dātum* aidatı olarak yatırılan *kutānum*-tekstillere ait bilgiler yer almaktadır. Tabletin sonunda tüccar bunların hesabına dâhil edilmesini istemektedir.

7.3.2. ŞİTAPKUM ORTAKLIK

Şitapkum kārūm dairesinin *dātum*’a katılan büyük tüccarlardan fon toplayarak oluşturduğu bir sistemdir (Veenhof, 2008: 76). Bu sistem ile *dātum* ödeyen tüccarlar *şitapkum* ortaklığına katılmak durumundaydı. Bu ortaklıkta *Dātum* ödeyen tüccarların katılımlarıyla bir fon oluşturularak ticaret yapılır, ticaret sonucu elde edilen kâr ortaklar arasında paylaştırılmadan önce tüccarların *dātum* borçları kesilir, kalan miktar tüccarlara ödenirdi. *Dātum* bir defada ödenmez yıl içine yayılmış bir şekilde ödenirdi. Bu ortaklık yüklü miktarda özellikli ürünler için yapılır ve yüksek miktarda kâr hedeflenirdi (Dercksen, 2004: 119-147).

8. SONUÇ

MÖ 2000’li yıllarda Mezopotamya’da krallıkla yönetilen Asur devletinin Anadolu ile yakınlaşması ticari ilişkiler dolayısı ile olmuştur. Aynı tarihlerde Anadolu’nun siyasi yapısı ise yerel krallıklardan oluşan şehir devletleri şeklindeydi. Bu krallıklar henüz yazı ile tanışmadığından tarih öncesi devirleri yaşamaktaydı. Anadolu’ya ticaret amacıyla gelip yerleşen Asurlu tüccarlar yerel krallıklar yapılan anlaşmalar neticesinde yerel krallıklara vergi öderken tüccarlarda krallıklarda yerleşerek ticaret yapma hakkı elde etmişti.

Anadolu’da bakır kalay ile karıştırılarak silah ve günlük eşyaların yapıldığı tunç madeni elde edilmekteydi. Anadolu bakır yönünden zengin olmasına karşılık kalay yönünde fakir olması Asur ile Anadolu arasında gerçekleşecek olan ticaretin ana sebebiydi. Asurlu tüccarlar Anadolu’ya kalay, tekstil, süs eşyaları, tütsü getirirken Anadolu’dan ise altın ve gümüş götürmüştür.

Asur devleti Anadolu'da kurduğu ticaret ağını organize ve sistemli bir şekilde yönetebilmesi için büyük şehir devletlerinde kârum küçüklerinde ise wabartum isimli ticaret merkezleri kurmuşlardır. Bu kârum ve wabartum'lar bugün Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe (Kâniş) kârum'unda yönetilirdi. Kâniş kârum'u Asurlu tüccarların haklarını korur, dönemin ölçüm ve tartım aletlerinin kalibrasyonlarını yapar, emanet olarak mal alır, kredi kefalet kooperatifleri işlemlerini, bilgi ve kültür transferi yapardı.

Anadolu'daki ilk yazılı kayıt kültürünün doğmasında kârum'lar önemli rol oynamıştır. Kârum dairesi yapmış olduğu fon toplama ve fon dağıtma işlemleri ile günümüz bankacılık uygulamalarına benzer bir uygulama gerçekleştirmiştir. Ticaret ile uğraşan tüccarların kayıtlarını tutarak tescil işlemini yaptığı için günümüz ticaret odasına benzer bir uygulamayı da yerine getirmiştir. Bu daire tüccarların zamanında ödemedikleri borçlarını ödeyerek kefalet sisteminin yerleşmesine de katkı sağlamıştır.

Kârum dairesinin Koloni döneminde yapmış olduğu önemli uygulamalardan bir tanesi de fon toplamak için kurmuş oldukları sistemdi. Kârum dairesi büyük ticari işleri yapabilmek için belirlemiş olduğu tüccarlardan yıllık belirli miktarda bir fon toplardı. Bu fonu tüccarlar bir defada ödemez yıl içerisinde parça parça öderlerdi. Toplanan bu fonla ticaret yapılır, faiz karşılığında borç verilir elde edilen kârlar ya ortaklara dağıtılır ya da tüccarların paylarına eklenirdi. Tüccarlar bu ortaklığa üye olmakla statüleri yükselir ve yol vergisi olan şaddu'atum vergisinden muaf tutulurdu. Yapılan bu uygulamalar günümüz yatırım teşviki alma ve şirketlerin kârı dağıtmayarak sermayeye ekleme uygulamalarına benzemektedir. Kârum dairesi tüccarların dâtum payını ödeyebilmeleri için şitapkum isimli bir fonlama ortaklığı daha kurarak tüccarların yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Bu yöntemle de dâtum ödeyen tüccarlar kârum öncülüğünde bir ortaklık daha kurarak ticaret yapmak için fon toplamışlar bu fonla yapılan ticarete elde edilen kârlar öncelikli olarak tüccarların dâtum borçları düşülerek artan kısım tüccarlara dağıtılmaktaydı.

Ticaret kolonileri döneminde Asurlular tarafından Anadolu'da kurulmuş bulunan kârum dairesi aracılığı ile bankacılık işlemleri, kefalet sistemi, ticaret odası işlemleri fon toplama ve fon dağıtma yöntemleri uygulayarak Anadolu ile Asur arasında yapılan ticaretin sistemli ve organize bir şekilde uzun süre devam etmesini amaçlamışlardır. Yapılan bu uygulamalar Anadolu'nun yazılı tarihe geçtiği dönemdeki ilk muhasebe ve finans uygulamaları olarak görülmektedir. Kültepe'de çıkartılan 23.500 tabletin büyük kısmının henüz transkripsiyonu ve tercümesi yapılmamıştır. Bu tabletlerin transkripsiyonu ve tercümesi neticesinde bu alanda daha fazla bilgiye ulaşılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, İ. (2003). Kültepe Belgelerine Göre Kârum Dairesinin İdarî Yapısı ve Politik Statüsü. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı*, 342-356.
- Bahar, H. (1994). MÖ II. Binyıl Başlarında Anadolu-Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 307-311.
- Barjamovic, G. (2008). The Geography of Trade. Assyrian Colonies in Anatolia c. 1975-1725 BC and the Study of Early Interregional Networks of Exchange. *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian period*, 87, 100.

- Kuzuoğlu, S. B. R. (2014). Kültepe Tabletleri VII-a Aşşur-rē'i Ailesinin Metinleri I. Cilt: *Aşşur-rē'i'nin Kendi Metinleri, Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- Bilgiç, E.; (1947). "Çivi Yazılı Hukukî-İktisadî Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları", *Belleten* C. 11, Sa. 44, 1947: 571-602.
- Bilgiç E., Bayram S., (1995), *Ankara Kültepe Tabletleri II, TTK Yayınları*, Ankara.
- Bryce, T. R. (1985). A suggested sequence of historical developments in Anatolia during the Assyrian Colony period. *Altorientalische Forschungen*, 12, 259.
- Çeçen, S. (2017). Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni "Waklum" Mektupları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 34(1-2).
- Dercksen, J. G. (2004). *Old Assyrian Institutions*. Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Erkuş H., (2008), Financial Transactions in The Period of Asyrian Trade Colonies (2000-1500 BC) and Origins of Present Finacial Terms, 12. *World Congress of Accounting Historians, İstanbul. Congress Proceedings, Vol. I*, 103-115.
- Gökçek G. (2015). *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat yayınları, Ankara.
- Günbattı, C. (2012). *Kültepe-Kaniş. Anadolu'da ilk yazı, ilk belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi. Kayseri.
- Karasu, C. (2006). Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 45-66.
- Koçak, K. (2009).Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(27), 209-227.
- Küçükbezci, H. G. (2011). Assur Ticaret Kolonileri Çağında Orta Anadolu'da Dinsel Yapı. *Tarihin Peşinde*, (5), 1-113.
- Larsen M. T. (2010). Anadolu'nun Önsözü: Kültepe Kaniş Arşivleri, *Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S., Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 74-81.
- Michel, C. (2008). The Old Assyrian trade in the light of recent Kültepe archives. *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies*, (3), 71-82.
- Michel C. (2010). Asur ve Kanişte Yazı Yazma, Hesap Yapma ve Katiplik Eğitimi, *Anadolu'nun önsözü: Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S., Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 82-93.
- Narçın A., (2016), *Sumer-Yazının Mucitleri*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Özer N. Ö. (2007). "Kültür ve Uygarlık Kavramları", *Uygarlık Tarihi*, ed. İsmail Aytaç, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Özgüç, T. (2005). Kültepe Kaniş/Neşa, Yapı Kredi Yayınları.
- Sever, H. (1995). Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ 1970-1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler. *Belleten*, 59(224), 1-16.
- Şahin, H. A. (2002). Eski Asur ve Anadolu'da Kaşşum Görevlisi. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 5(1), 203-212.
- Şahin, H. A. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (Mö 1975-1725) Timelkiya Krallığı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), 121-131.
- Veenhof, K. R., & Eidem, J. (2008). *Mesopotamia: The Old Assyrian Period* (Vol. 160). Academic Press/Vandenhoeck & Ruprecht.